

Haza a magasban

ELŐADÁSOK
A SZENT ISTVÁN TÁRSULATNÁL
III.

BÁNFFY GYÖRGY
Nyelvében él – hal a nemzet

BÁNFFY GYÖRGY

Nyelvében él – hal
a nemzet

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2002

Sorozatszerkesztő

Farkas Olivér
és
Sarbak Gábor

© Bánffy György, 2002
© Szent István Társulat, 2002

ISBN 963 361 416 3
ISSN 1588-9491

Szent István Társulat
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 1.
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

Előszó

A Ki kicsoda 2002 ezt írja az est előadójáról:

BÁNFFY GYÖRGY (1962-ig Hunyadi-Buzás György) színész. Bp., 1927. jún. 19. Sz.: Hunyadi-Buzás Endre, Pápay V. Klára. Nős, 1955, Sátory Matild. Gy.: Eszter, 1957, András, 1960. T.: Színház- és Filmműv. Főisk., 1950–54. É.: 1945–49 magántisztv., mozi-üzemvez., 1949–50 a filmgyári színészcsop. tagja, 1950–53 a Nemzeti Színház, 1953–54 az Áll. Bábszínház, 1954–60 a Főv. Operett-színház, 1960–71 a pécsi Nemzeti Színház, 1971– a József Attila Színház tagja. 1978– a Zeneműv. Főisk. beszédtanára. 1989– az MDF tagja, 1994– az etikai biz. tagja. 1985–94 országgy. képvis. (Bp., 1985–90 I. ker., 1990–94 I–II. ker., 1990–94 MDF), 1985–90 a kult. biz. tagja, 1989–90 a társad. biztosítási biz., a szociális és egészségügyi biz. családvédelmi albiz. tagja, 1989–90 az Ellenzéki Demokraták parlamenti csop. vez., 1990–94 az MDF-frakció eln.ségi tagja, a kult., oktatási, tud., sport-, tv- és sajtóbiz. (1992–94 kult., felsőoktatási, tud., tv-, rádió- és sajtóbiz.) tagja. 1990–95 a Magyar Vadászok Orsz. Szöv. eln. 1990– az Anyanyelvpolók Szöv. eln. Jászai Mari-díj (1965), érdemes

művész (1971), SZOT-díj (1979), kiváló művész (1983), Kazinczy-díj (1989), Magyar Örökség-díj (1999), Kossuth-díj (2001).
F. sz.: Shakespeare: *Lear király, III. Richárd, Othello, Tévedések vígjátéka*, Rostand: *Cyrano*, Szophoklész: *Oidipusz király*, Goethe: *Faust*, Illyés: *Tiszták*, Bethlen Miklós, Széchenyi, Miller: *Pillantás a hídról*, Kocsis: *Bolyai estéje*, Németh: *Galilei*, Székely: *Dózsa*, filmen: *Ketten haltak meg* (1966), *Tiltott terület* (1968), *Sirokkó* (1969), *Arc* (1970), *Érik a fény* (1970) *Magasiskola* (1970), *Harminckét nevem volt* (1972), *Tűzoltó utca 25* (1973), *Az ötödik pecsét* (1976), *Töredék az életről* (1979), *Mephisto* (1981), *Visszaesők* (1982), *Puskás Tivadar* (1983 tv), *Redl ezredes* (1984 magy.–NSZK), *Míg új a szerelem* (1985), *Tüske a köröm alatt* (1987). H.: vadászat, természetvédelem.

EZ A LEÍRÁS sűrű, mint egy ballada, és telis tele olyan tényekkel, melyet az olvasó fantáziája hivatott kiegészíteni. Előadónk efféle – talán szokatlan – bemutatását azért is érezzük stílusosnak, mert hasonló ahhoz a forró hangulatú esthez, melyet lélegzetünket visszafojtva, pissenés nélkül hallgatunk végig, s amely hasonlíthatatlanul több annál, mint a nyersanyaga. Akik részesülünk a szépen formált, sokszerűen tarka, hol vibráló, hol csendben folydogáló, hol pedig szilaj paripaként előpattanó, harsogó kimondott szavak csodájában, tudjuk, hogy a következőkben rögzített anyag csupán

írásos vetülete amannak. Nyilvánvaló, hogy a kiváló színészi munka auditív megjelenést igényelne. Hiszen 1972 óta járja vele az országot Bánffy György, a színész, s apostolkodik vele Bánffy György, az Anyanyelv-ápolók Szövetségének elnöke, aki megjegyezte, hogy a műsor CD-n való megjelenését eddig azzal utasították el illetékesek, hogy nincs rá kereslet. Mi, előadásának hallgatói, úgy véljük, hogy ez tévedés. Kell hogy legyen rá kereslet, kell hogy legyen rá igény, mert hisszük, hogy *nyelvében él a nemzet*. Miért tartjuk fontosnak mégis írásban rögzíteni a szép és igényesen megválasztott zenei betétekkel egymástól elválasztott irodalmi szemelvényeket, gyöngyszemeket? Mert tudjuk, hogy mennyire jellemző az előadóra a saját maga által összeállított anyag. Bánffy György azonosult az általa elmondott szövegekkel, ilyenformán nemcsak élővé tette, hanem hitelesítette is azok értékes voltát. Köszönjük.

Budapest, 2002. november 11.

Gyorgyovich Miklós

a Szent István Társulat tb. tagja

A BÁNFFY GYÖRGY SZÍNМŰVÉSZ
ELŐADÁSÁBAN
ELHANGZOTT IRODALMI
SZEMELVÉNYEK

HALOTTI BESZÉD

(részlet)

Látjátuk feleim szümtükkal, mik vogymuk.
Isa pur és chomuu vogymuk. Mënyi mi-
losztben terümtéve eleve miü isemüküt,
Adámüt, és odutta vola neki paradicsumut,
házoá. És mënd paradicsumben volou gyi-
milcsiktül munda neki élnie. Héon tilutoá
üüt igy fa gyimilcsétül. Gye mundoá neki,
méret nüm ëneik: „Isa ki nopum eindül oz
gyimilcsütül, halálnek haláláal holsz.” Had-
lává choltát terümtéve istentül, gye feledéve.
Engede ürdüng intetüinek, és ëvék oz til-
vutt gyimilcsütül, és oz gyimilcsben halálut
ëvék.

(1192-1195, PRAY-KÓDEX)

ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM

Volék sirolm tudotlon.
Sirolmol sepedik,
Buol oszuk, epedek.

Választ világumtuul –
Sidou, fiodumtoul,
Ézes ürümentüül.

Ó én ézes urodum,
Eggyen igy fiodum!
Sirou anyát teküncsed,
Buabeleül kinyuhhad!

Szemem könyüel árad,
Én junhum búol fárad.
Te vérüd hullottya:
Én junhum olélottya.

Világ világa,
Virágnak virága!
Keserüen kinzatul,
Vos szegekkel veretül.

Sidou, mit tész, türvéntelen,
Fiom mert hol biüntelen.
Fugva, husztuzva,
Üklelve, ketve ülüd.

Kegyüggyetek fiomnok:
Ne légy kegyülm mogomnok,
Ovogy halál kináal,
Anyát ézes fiáal
Egyembelü üllýétük!

(1300 KÖRÜL, LEUVENI KÓDEX)

RÉSZLET A JÓKAI-KÓDEXBŐL

Vala az váras tartományában egy szernyú farkas. Testének nagyságával és gyűlhőzésnek éhségével keménséges, ki nemcsak baromi lelkeseket veszt vala el, de embereket és asszonyokat is megmar vala. Úgy hogy: mend az polgárok tartanak vala azannyé dögben és félelemben: hogy mend fegyverkedvén mēnek vala.

Szent Ferenc könyörölvén rajtok, szerzé magát az mondott farkasnak eleibe menni, veté keresztnek jegyét, s ő tőle társától is az farkast megehnyetvén! És futamását megtartá isteni erőnek miatta. És annak utánna hozzá híván őtet, monda néki: „Jöj idé, atyámfia farkas és Krisztusnak felőle parancsolok néked, hogy sem nékem sem egyébnek-valakinek árts.”

Csuda: legottan belrekeszté ő szernyú száját, és az parancsolat lévén, legottan magát fejehajtván leterjeszté Szent Ferencnek lábaihoz. Farkasbalól lőn bárány.

(1450 KÖRÜL)

GALEOTTO MARZIO

Mátyás udvarában

(fordította: Kazinczy Gábor)

[Mátyásnak] asztalánál... mindig vita járja. Hol komoly, hol tréfás a beszélgetés tárgya, vagy énekek zendülnek föl. Mert vannak ott zenészek és hárfások, s ezek a hősök tetteit anyanyelven, lant kíséretével éneklék. Mindig valami nevezetes hőstettéről énekelnek! s ebben nincs hiány, mert Magyarország különböző nyelvű ellenség között fekszik, mindig akad gyújtóanyag a háborura.

A magyarok – akár nemesek, akár parasztok – majdnem egyazon nyelven beszélnek. A szavak ugyanazok! A hangsúlyozás mindenütt hasonló!!

Itáliában akkora a nyelvi eltérés, a polgár a paraszttól, a kalábriai a toszkánaitól anynyira különbözik beszédben, hogy alig értik meg egymást! A magyaroknál azonban a beszéd formája ugyanaz, vagy csak igen csekély a különbözőség, s ebből adódik, hogy a magyar nyelven írt költeményt... parasztok és polgár, közép- és főrendű egyaránt megérti.

(1485)

BALASSI BÁLINT
Szép magyar Komédia
(Prológus – részlet)

Ha mindenkor csak az erős tél uralkodnék e világon, minden időben csak hóval és jéggel volna az Föld béborulva – az fövek és az fák hogyan mutathatnák az ő szép virágokat s hogyan adhatnának jó gyümölcsöket? Azonképpen, ha valami multság és vigaság meg nem könnyebbítené az nagy terhet és gondot, mely az emberekre szállott – hogyan tarthatna sokáig az emberi állat? Tehát! Midőn nagy búsulásban voltam és mindeniben megcsalatkozám, ezen komédiában akartam elvenni vagy inkább megenyhíteni búmat. Már csak azért is, hogy megmutassam, nemcsak fegyverforgatásra való jó szívet, hanem egyéb mindenre is jó elmével áldotta meg Isten mi nemzetünket. Nem tudom, micsoda bolond szokás és pór szemérmesség bánt bennünket, hogy azt csak mi szégyeljük, amivel egyéb nemzet dicskedik, ugmint tudással, jó nyelvvel, pallérozott elmével és versszerzéssel, mely dolgok Istennek fő ajándékai az emberekben!

Tudom mit mondanak az szapora szűvek ellenem, hogy nem szerelem dolgáról, hanem másról kellett volna elmélkednem, mert ezekkel csak botránkozást csinállok az ifju s fehér cselédek között. Csakhogy bot-

ránkozást ez nem hoz senkinek, mert tisztességes szerelem van benne, semmi egyéb mint házasságra.

Mennyi olasz, francúz, német, szerezz az eféle dolgokról vagy verset, vagy komédiát, melyet szépnek találnak egyéb nemzetek! Hát és is azért az magyar nyelvet ezzel akartam meggazdagítani, hogy megismerjék mindenek: magyar nyelven is meglehet az, ami egyéb nyelven meglehet!!

Azmi pedig az szerelmet illeti, azt Magyarországon immár annyira felvették, úgy eltanulták, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem az spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik. Tudok egynéhány példát Magyarországon, kikkel megbizonyíthatnám, hogy nincs semmi nemzet, ki többet műveljen és nagyobbat szerezzon szeretőiért, mint az magyar nemzet!...

Az szerelem igen nagy kívánság, mely indulat az ifjú emberben gyakorta sok jónak oka. Mert ha részeges, elhagyja a részegséget, hogy így szerelmének inkább kedvét lelje. Ha gondozatlan és tunya, ottan tisztán jár, frissen, szépen, nehogy mocskosan jelenjék meg nála. Ha tompa elméjű, akkor erőlködik, mint szóljon szépen, versekben szeretőjénél. Az gyáva megbátorkodik, mert csakhogy egy pillantást vethessen szép személyére az távolból, ezért még az életét is kockáztatja. Ha tehát ilyen jó az szerelem, hogy gyávát és restet meggyorsít, bolondot és részegét megjózanít – miért

szidalmazzuk szegényt? Én bizony nem szidalmazom! Sőt, dicsőitem mindhalálig! És emléket állítok néki ezen komédiában, melyben oly buzgón szeretnek, hogy ti ott lent, jó uraim, és ti is szép asszonyok, bizony tanulhattok belőle. Újuljatok meg az szerelemben!

(1588)

FÜST MILÁN

A magyarokhoz

(részlet)

Oh jól vigyázz, mert anyád nyelvét bizták
rád a századok

S azt meg kell védened. Hallgass reám.

Egy láthatlan lángolás

Teremté meg e nagy világot s benned

az lobog. Mert néked is van lángod:

Szent e nyelv! S több kincsed nincs neked!

Oly csodás nyelv a magyar. Révület fog el,

ha rá gondolok is.

Ne hagyd tehát, hogy elmerüljön,

visszasüllyedjen a ködbe, melyből származott

E nemes-szép alakzat. . . Rossz idők

futottak el feletted,

Megbontott a téli gond és romlásodat

hozta, Megtapodtak,

Megbolygatták hitedet, az eszed

megzavarták, Szavak áradatával ellepték

világodat,

Áradás szennyével borították be a kertjeid,

De légy türelmes! – szólok hozzád. –

Vedd a Libanon

Ős cédrusát, e háromezeréves szüzet, – rá

hivatkozom, mert onnan vándoroltam

egykor erre. . .

Tekintsed őt, – türelmes pártájával
hajladoz a szélben, nem jajong,
De bölcsen hallgat s vár, amíg a negyedik
nagy évezredben
Kibonthatja gyümölcsét e nagyvilág elé!
Tán ez a sorsod itt!!
Halld meg szavam. És prófétáktól
származom.

PÁZMÁNY PÉTER
Kempis Tamásnak Christus követéséről
(részletek)

Noha pedig ezt a könyvet, régen, minden keresztyén nyelvekre, sőt még török nyelvre is fordították, de én ez ideig nem láttam, hogy valaki azt magyarul kinyomtatta volna, ezért, a hívek vigasztalására, magyarrá fordítám e könyvecskét. Igyekeztem azon, hogy a deák bötűnek értelmét hiven magyaráznám; a szóllásnak módgyát pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mint-ha először magyar embertől, magyarul iratott volna.

A cselekedendő dolgoknak eszes rendeléséről:

Nem kell sem minden szónak, sem minden indulatnak hinni; hanem okosan, tapogatva és hosszú várakodással, Isten-szerént kell minden dolgot megfontolni. Jaj, s gyakran hamarébb mondunk és hiszünk gonoszat egyebekről, – hogy-sem jót; oly gyarlók vagyunk. De a tekéletes emberek nem könnyen hisznek minden csacsogásnak; mert tudgyák, hogy az emberi gyarlóság hajlandó a gonoszra, és könnyen botlik beszédében.

(1604)

ZRÍNYI MIKLÓS
Szigeti veszedelem
(részlet)

Hadnagyokat, vajdákat előhivatá,
Az vitézlő rendöt mind elől állatá;
Mikor együtt lenni őket mind meglátá,
Ily szókkal hozzájok bölcs száját megnyitá:

„Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyénség,
Mi vitéz kezünkön van minden reménység;
Soha még mireánk nem jött rut szégyenség;
Azért rakva hirünkkel föld, tenger és ég.

Mastan megnevelni kell az mi hirünket,
Avagy tisztességgel végeznünk éltünket;
El nem rontja üdő cselekedetünket,
Valamig világ lesz, és lát ember eget.

Harcolunk peniglen nem akármikéért
Kell, hanem keresztyény szerelmes hazánkért,
Urunkért, feleségünkért, gyermekeinkért,
Magunk tisztességéért és életünkért.

Ez a hely s ez a vár légyen dicsőségünk,
Avagy madár gyomra mi koporsó helyünk.
Mindenképpen emberek s vitézek legyünk,
Ugy marad meg örökkén az mi szép hirünk.

Fejem fennálltaig lészek én veletek,
Esküszöm seregek élő Istenének!
Kivánom, hogy ti is így cselekedjetek,
Éles szablyát kézben tartván esküdjetek!”

Ezek mind esküvének szigeti grófnak,
Hogy véle az várban meghalni akarnak,
És hogy ő mellőle holtig el nem állnak,
Hanem hivek lesznek néki s az országnak. . .

(1653)

MIKES KELEMEN
Törökországi levelek
(részlet)

Hol vannak a muzsikások? Fújják el a tehénhús nótát, és vonják el a menyasszony táncát. Mindezekből elítélheti kéd, hogy ma itt házasság vagyon. Ma eskütt meg Bercsényi ur Zsuzsival, aki is bizony megérdemli a grófné titulust, és az Istennek iránta való rendelésit lehet csudálni, a ki is micso-da uton veszi gondviselése alá az idegen országban lévő árvákat!

Édes néném, azt is ehez teszem, hogy mi jól vannak az olyanok, a kiknek elég vagyon a ládájokban; mert Bercsényi ur nem annyira a szükségért házasodott meg, mint azért, hogy vagyon módja benne. Mert üsmerek én olyat, – kéd is üsméri, hogy nagyobb szüksége volna a házasságra, mint Bercsényi urnak, de non habet pecuniam. És nem csak a búcsút járják pénzzel, hanem a menyasszony táncát is.

Nem jó törvény volt-é a hajdani, az ókori Lykurgus törvénye, a hol próbaesztendőt el lehetett tölteni a leánynyal? Véle laktak esztendeig, kettőig; ha egymással meg nem lakhattak, a házasság sem lett meg, kiki esmét más társat keresett magának.

De ne keressük ezt a törvényt a régiek-nél; itt is ezt feltáláljuk, mert a férfiu egy

asszonynyal vagy leánynyal a török biró eleiben megyen, és ott megmondja a birónak, hogy „ezt a személyt elveszem esztendőre vagy kettőre; mikor az idő eltellik, ennyi pénzt tartozom adni neki.” A biró egy cédulát ad nékik, és azután szabadon együtt lakhatnak. De a birót meg kell ajándékozni, mert a nélkül végben nem megyen a dolog.

Szeretném tudni, hogy mit mondanának erre a mi erdélyi asszonyaink? Fogadom, hogy sok mondaná: Placet [Tetszik]. De talán még a férfiak sem vesztenének rajta, ha az ilyen törvény szokásban volna. Édes néném, tudom, hogy a ma lett Bercsényiné fog kédnek írni, és titkosabb dologról is írhat, mint én. Ezért is feleletét elvárom kédnek: és azonban friss jó egészséget kívánok. Jó-éccakát, édes néném.

(1723, RODOSTÓ)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Kücsük

(részlet)

Az elsőosztályu, elfüggönyözött fülkében kivülem még három nő utazott, három török nő, három izig-vérig modern török nő, fátyol és előítélet nélkül: az öreganya, az anya és egy tizenöt éves kislány, akit Kücsüknek hívtak vagyis Kicsinek, Kicsikének.

Sokáig gyönyörködtem ebben a bájos családban. Az öreganya, az anya s a kisleány úgy került itt együvé, egymás tőszomszédságába, mint némely alpesi hegyeken a Tél, a Nyár és a Tavasz.

Lassan beszélgetni kezdtünk. Franciául kezdték, a legtisztább irodalmi nyelvvel, kisértetve némettel keverték a szót, de közben angolul, olaszul is csevegtek.

Kücsük mosolygott! Bámult rám a sötét tündérszemével, oly becsületes, nyílt őszinteséggel, hogy zavarba hozott. Nem tudtam, mit akar tőlem. Eleinte azt hittem, hogy gúnyol. Később azonban megragadta mindkét kezemet s szívéhez szoritotta. Egy galamb támadhat így meg egy héját.

Kimentünk a folyosóra. Ott kergetődzünk, kacagtunk, szorongattuk egymás kezét. Később kikönyököltünk a vonatablakba. Így udvaroltam neki:

– Te vagy az első török leány, – mondtam, mert már tegeztem is – a legelső török leány, akivel találkoztam. Kücsük, Kicsi, Kicsikém, szeretlek. Hajdan, az iskolában a mohácsi vésről tanultam. Tudom, hogy őseid az én őseim vérént ontották s másfél évszázadig tartottak bennünket szégyenletes rabságban. Mégis, újabb százötven évig lennék a rabod, a cseléded, az adófizetőd, édes kis ellenségem, édes napkeleti rokonom. Tudod mit? Kössünk békét. Én sohasem haragudtam: a te népedre, mert tőle kaptuk legszebb szavainkat, azokat a szavakat, melyek nélkül boldogtalan volnék. Költő vagyok, a szavak szerelmese, bolondja. Ti adtátok nekünk ezt a szót: gyöngy és ezt a szót: tükör és ezt a szót: koporsó. Te gyöngy, mely lelkem tükrében tündökölsz, koporsóm zártáig. Érted-e, ha ezt mondom: gyűrű, gyűszű, búza, bor? Már hogyan értenéd, hiszen ezek is a ti szavaitok! Gyűrűm te, gyűszűm te, tápláló búzám, részegítő borom is. Háromszázharminc legékesebb szavunkat nektek köszönhetem. Régóta kerestem már valakit, egy törököt, akinek kifejezhetném érte elnem-muló hálámat s legalább részben visszafizethetném ezt a szókölcönt, letörleszthetném ezt a nyelvtörténeti adósságot, mely azóta annyit, de annyit kamatozott nékem. . .

Igy lobogtam, rajongtam, amikor hirtelen egy sötét alagútba fúródott bele vona-

tunk. Kücsük lágyan felém alélt... Én pedig – gyorsan és szilajul – csókolni kezdtem a száját.

Ha jól emlékszem, pont háromszázharminc csókot adtam neki.

(1930)

A nyelvújítás időszakának két tréfás vitairatából. Az újítókat gúnyoló:

Híresztelés a MONDOLAT elé

Eggy tudatomtól még eddig tündéritett Irónknak, a Magyar Nyelv kimíveltetéséről irt Mondolat – Czimü Iramattya általam Ajánlat-levéllel, és Vezérszóval kísértetve: legsül pedig Jegyzékekkel megbővitve készen van, s csak sajtót vár.

Belbecse külczimjéből is kétlhetlen, úgy, hogy akármelley itékes Beszélettudósnak próbáját kiállhatja. Ugyan is, az Anybeszélletnek megtisztálásán s kiszélesítési kinézetjein kívül, Előzményei ennek az egész Tündér – és Tünetvilág is.

A televény Műszókat, a különölt szójaratokat, vagy a már pessedező félben létező szavainkat, s ezeknek gyökeket felfütyészttem. – Legbecsesb viszjutalmam lészen, ha a Hazza Atyái bőkezűségeket nyilvánítván, alkalmat nyujtanak arra, hogy ezen első Mívem mentül nagyobb Hamarral és Csínnal s közvimályra-léphessen.

Költ Crispia Várában a nagy Veteményedelem mellett, 1813-dik Esztendőben, a Ma-

gyar Hőseknek Felülése miatt mivelésbe
vitt Mindenés Gyüledelem Napzatján. –
a KIADÓ

MONDOLAT

Szép nyelvbővítés: népségelem, s evevités,
Százszaka, művödelem, és veteményedelem.
A gobóts, ifjonczok, a rentze, köröncze, vadonczok,
És a „társadalom”, könyvecs, Uralkodalom.
Hadrász, Tábirász – már a hideg is ráz. (...)

Felelet a Mondolatra

Turóra Szarka, turóra! van eggy kevés számvetésem az Urattsal. Ide szóra nagy Tudós! Most én az Uratsot lugba vetöm, és szappan nélkül mögmosom, tudja e mivel? Sulyokkal! Ama tót-szappannal.

Levelem eme kezdetén el ne bámuljon az Urats, mint a borju az uj kapunál. Mög van mondva: a Szél ellen ne pösölj, mert magadat vizelled-le. Mitsoda lókörmü, karikalábu, lótskezü, tökfejü, ostoba tsörebo-gár lehet az, a ki mint a vak, tsak neki megy a bötsületös embörnek? Ki tötte az Uratsot biróvá a Filológiában? hogy ellenünk, ujjétók ellen a Szür alatt pittyet hányogasson? Höss másé az udvarról! Mingyárt mögtöszöm, hogy ha ki nem röpül, fészkestül

tyukmonyastul oda lösz, ebestül matskástul elvész.

Az Urats a nyelv dolgában akart ítéletet hozni? Terömmi kell ám arra az embörnek, mint a suba-gallérnak; nem pedig azután formáztatni, mint a lapos tetünek. A Nyelv-mivelés nem kanászjáték, s a ki ahhoz fogni mer, ne lögyön gatyafönékben szüve. (...)

Egyébaránt jelenthetöm, hogy nintsen az Uratsnak szöröntséje az okos íráshoz. De nem is való disznó orrára az arany peretz, sem az ilyen fityfirigy-tsöllögő-böllögő – írótskáknek a Szerzői név. – Isten lögyön az Urattsal!

(1815)

KÖLCSEY FERENC
Részlet az Országgyűlési Naplóból

A főrendek magyarul fognak válaszolni; ezt tegnap végzék. Ma pedig a magyar felírás és törvénycikkelyek felől szóló izenetet viszsza-
szavetették.

S ezt a magyar főrendek tevék? Magyar-
nak tehát magyar királyhoz magyarul szól-
ni, s magyar népnek magyar törvényt hozni
nem szabad? Sőt! erre nézve még kérelmet
nyújtani sem szabad? S ez alkotmányi sza-
badság? Ez törvényhozó nemzet?

Midőn az 1825-diki diaeta a nyelv miatt
küzdött, egy Pozsonyon keresztüljött angol
Pesten, az Aranysasnál így szóla: A ti sza-
badságtok, uraim, nevetség. Hiszen azért
küzdetek, hogy saját szavaitokon szólhassa-
tok! S melyik vad népnek nem ád erre jogot
maga a természet? S mi az, kitől e jog meg-
tagadtatott?

S kegyed e szavakat hallá?

Ugy van, édes uraim!

És e gyalázatot az angoltól elszenvédé?

Nem vont kardot? nem töltött puskát?

Nem, édes uraim!

Az isten ifiáért! hát mit tett kegyelmed?

Lassan az ajtó felé vonulék, és kinyitám,
és sebesen haza suhanék, nehogy valaki meg-
lásson.

És?

És e mai napon e gonosz anekdoton is-
mét eszembe jutott!

(1833. JANUÁR 22.)

SZEMERE BERTALAN
följegyzéseiből

„Édesen emlékszem egy napra, amit Londonban Crum Walter gyároséknál töltöttem. Este szavalásra kértek fel, miután megtudták, hogy a magyar nyelv sem német, sem tót, sem lengyel, hanem saját eredetű. Válaszolám, válasszák ki négy nyelv közül a legszebbet. Midőn a latin, német és francia szavalat után a magyarra jött a sor, szívem elkezdett dobogni s elfogódásomban alig bírtam nyelvemmel. Hexamétereket szavalék Csokonaytól és Vörösmartytól. És vélek, van benne méltóságos, ünnepi valami és óhajtották újra s újra hallani! Nem a gondolat miatt, azt nem érték, hanem muzsikájáért s zengzetéért...

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
Zalán futása
(részlet az első énekből)

Régi dicsőségünk, hol késel az éji
homályban?
Századok ültenek el, s te alattok mélyen
enyésző
Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű
fellegek, és a
Bús feledékenység koszorútlan alakja
lebegnek.
Hol vagyon? aki merész ajakát hadi dalnak
eresztvén,
A riadó vak mélységet fölverje szavával,
S késő százak után, méltán láttassa vezérlő
Párducos Árpádot, s hadrontó népe
hatalmát!
Hol vagyon? Ah ezeren némán
fordulnak el: álom
Öldösi szíveiket, s velök alszik
az ősi dicsőség.
(...)
Megjön az éj, szomorún feketednek
az ormok, az élet
Elnyugszik, s a fél föld lesz nyoszolyája:
de engem
Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja.
Derengő

Lelkem előtt lobogós kopja és kardok acéli
Szegdelik a levegőt: villog, dörög
 a hadi környék.
Látom, elől kacagányos apák s heves
 ifju leventék
Száguldó lovakon mint törnek halni,
 vagy ölni.
Zászlódat látom, Bulcsú, s szemem árja
 megindúl.

(1823–1824)

MEZZOFANTI
olasz bíboros följegyzéseiből
(részlet)

A XIX. században élt Mezzofanti bíboros a világ legnagyobb nyelvcsodája (élete végén állítólag 103 nyelven tudott). Megtanult magyarul is. Hagyatékában két kis magyar verset is találtak. 1817-ben magyar nyelven üdvözölte József nádort olaszországi útjában, de kárbevezett a fáradtság, mert a nagyszámú kíséretben csak egy ember beszélt magyarul.

„Tudja uram – írta egyszer a bíboros Frankl Ágoston cseh költőnek –, tudja, melyik nyelvet tartom az olasz és a görög után, minden más nyelv előtt, leginkább dallamosnak és a verselés szempontjából leginkább fejlődésre képesnek? A magyart. Ismerem néhány új költőjüket, néhány versüket, melyek a dallamosságukkal meglepnek. Vörösmartyt orkányaival és égis zengő szenvedélyével. A magyarok, úgy látszik, még nem is tudják, micsoda kincs lakozik a nyelvükben. Uram! Ügyeljen: ebben a nemzetben egyszerre csak fel fog tündökölni egy költői lángész és nézetemet igazolni fogja.”

ARANY JÁNOS
Toldi
(Negyedik ének, részlet)

Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajgó fájdalommal,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófűvet tépni a sebére:
Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófűvet írul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszaggatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta. . .

Úgy bolyonga Miklós. Nyakán ült a búja,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szíve a mellében akkép hánykolódék.
Bujdosik az ,éren', bujdosik a ,nádon',
Nincs, hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

És mint a toportyán, ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:
Ott is azt susogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árvább nála.
Nádtors lőn az ágya, zsombok a párnája,
Isten kék egével földve a tanyája,
Mígnem a sötét éj szárnya alá vette
S fekete ponyvából sátort vont felette.

(1864)

SÜTŐ ANDRÁS
Anyám könnyű álmot ígér
(részletek a Jön az erdő című fejezetből)

Az elemi iskolában osztálytársaimnál hamarabb tanultam meg a betűvetést. Úgy éreztem: mindahánnyal egy-egy titkot csípek fölön. Más örökségre – semmilyen ingó és ingatlan vagyokra – nem számíthattam. Az ősök tankönyvbe foglalt testamentumaira sem. Mivel sáfárkodtam volna? A magam szavaihoz tehát, közeli és távoli rokonaimnál új szavakat eprésztem. Degenyések, fazekas vándorszékelyek szekere körül ólálkodva egy-egy friss jelzöt, ígét, ikerszöt dugdostam a nyelvem alá, és rohantam szívdobogva, mintha kancsót loptam volna. Kérkedtem valósággal, mi mindennek tudom már az elfelejtett – vagy soha meg sem tanult – nevét.

Vitorláim csakhamar összehuttyantak. A magyar irodalomba tévedve föl kellett figyelmem valóságos helyzetemre, mi szerint nem erdőben, hanem bokorban születtem, az anyanyelv diribdarabjai közé, ahol minden, amiből a legkisebb költőnek is föl kellene ruházkodnia: csupa maradvány, foltnak való, szalagvég, elhullajtott kacat. Téli estéken Arany Toldija tartott ébren, azzal a döbbenettel, mint mikor a szilvafáról a hátamra esve, szavamat vesztettem. Nem is-

merjük a nyelvünket! – kezdett sajogni bennem a felismerés. (...)

A helyzetek, fordulatok, lélekállapotok szószegény elnagyolása; Kifejezőkészségünk elesettsége! A természet névtelen virágai; Az eső, mely a mi nyelvünkben csak esett, soha nem szemerkélt, zuhogott, dobolt, vagy paskolt... Mikor elkezdünk beszélni: mint ha gereblyével fészülködünk volna. (...) Újra meg újra visszatértem a Toldihoz. Nyelvünk erdőzúgását hallgattam benne. Miután végigborzongtam a réti farkasokat, és Bence hűségében apámra ismertem: (...) egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette: beszélni tanított! A lehetetlen sajtó kísértéseit éreztem: fölszippantani szavanként az egészet, utolsó jelzőjét is eltárolni. (...) Úgy ébredtem, mint egy álruhás királyfi, akinek titkos küldetése van: megváltani a senyvedő nyelvet...

(1971)

JULES ROMAIN

*feljegyzése magyarországi látogatásáról
1927-ből*

„Mivel a magyar nyelvet nem értettem; mindem erőmmel azon iparkodtam, hogy megérezzem. A színházban, ahol két estét töltöttem, az idegen szavak áradatát úgy figyeltem, amint zenét hallgatunk. Mivel jól tudtam, atyafiság fűzi össze a finn meg a magyar nyelvet, emlékezetembe idéztem egyik hasonló kísérletemet, melyet Helsinkiben tettem. Próbáltam rájönni, vajon ez a nyelvészeti rokonság megnyilatkozik-e az én fülemnek is érezhető hasonlóság által? A két nyelv zenéje külsőleg merőben másnak tetszett. A finn nyelvnek van valami sajátos varázsa; csilingelésében van valami frissesség, vidámság.

Ezzel ellentétben, úgy éreztem, hogy a magyar nyelv, csupa erő. Nem ismerek ehhez fogható férfias nyelvet. Szenvedelmesen férfias. Az önök szótagjaiban van valami az izmok kemény nekiduzzadásából; néha rekedt és rövid lihegés emeli fel őket, amint a szilaj indulat felemeli a mellkast. Hát én legalább is ezt éreztem. Ebben egy másik kísérletem is megerősített, mikor meghitt társaságban elszavaltattam magamnak a klasszikus és jelenkori költészet néhány darabját.”

MÓRA FERENC
A legszebb nyelv

Van nekem egy berlini filológus barátom. Német ember, de szebben beszél magyarul, mint én, mert ő szótárból tanult magyarul, és abban csak szép szavak vannak. Vagy tíz esztendeje járt itt Magyarországon, és azóta áll közöttünk a vita arról, hogy melyik a világon a legszebb nyelv? Ő tudniillik, azt mondta nekem:

A versei sokkal szebbek volnának, ha németül írná őket, mert a német sokkal dúsabb nyelv.

Én erre azt mondtam, hogy nem igaz, mert a német nem dúsabb, csak pazarlóbb. Amire nekem egy szó kell, arra ő elveszteget hármát. Én azt mondom: szeretlek, ő azt mondja:

Ich liebe dich.

Német barátom beismerte, hogy ez igaz, de akkor meg azzal kérkedett, hogy a német dallamosabb. No, itt már gyerekjáték volt győzőm. Csak ezt a szót kellett neki elmondanom: hogy alelölülő. Nincs az a sárgarigó, amelyik így tudjon muzsikálni, mi ehhez képest a német Vizepresident.

No már most kapok én ettől a német barátomtól a napokban egy levelezőlapot. Rá van ragasztva egy magyar lap vezércik-

kének kivágott címe: „Elnemzetietlenedés”. És alá van firkantva szelíd malíciával:

Elismerem, hogy önnek igaza van. Ilyen kimondhatatlan szava csak a magyar nyelvnek lehet, nekem, szegény németnek meg kell magam adnom.

Hát, most mit feleljek erre? Megírom neki, hogy ezt a szót olyan könnyű kimondani hogy mostanában 1934-ben, Magyarországon mifelénk mást se hallani? Nem magyaráztam semmit, nem is vitatkoztam, hanem válaszul elküldtem neki azt a nyelvészeti mesét, amivel én még mint természetrajzos filozopter a nyelvészek rovására anekdotáztam. Így szól a mese. A Hottentottáknál;

Tehát Hottentotten

Sok az erszéyes patkány.

Beutelrátte.

Meg is szelídítették ezeket és ketrecben tartják.

Kotter.

A ketreceknek lécfödélük van,

Láttengitter,

amely védi őket a vihar ellen.

Wetter.

Tehát a ketrec neve németül

Láttengitterwetterkotter.

És a ketrecbe zárt patkány:

Láttengitterwetterkotterbeutelrátte.

Hát egyszer elfogtak egy merénylőt,
Áttentäter,
aki meg akart gyilkolni egy szegény hottentotta anyát!

Hottentottenmutter.

Pedig az istenadtának két hülye hebegő gyermeke is van.

Stottertrottel.

Az anya neve tehet németül

Hottentottenstottertrottelmutter.

Míg a merénylőé:

Hottentottengtottertrottelmuttertattentäter.

Mondom, a merénylőt elfogták, mert a hottentottáknál elfogják a merénylőt, s egy patkányketrecbe zárták, de másnap megszökött. Egy hottentotta rendőr azonban elfogta és cipelte büszkén a falu bírāja elé. Jelenti: Elfogtam a Beutelrattét.

Melyiket? kérdezi a falu bírāja.

Az attentäter-lattengitter-wetterkotter-beutelrátte-t.

Melyik attentäter-t?

A hottentotten-stottertrottel-mutterattentäter-t.

Ejnye, de sokat beszélsz, mondta a bíró, hiszen mondhattad volna egyszerűbben úgy, hogy elfogtad a

Hottentotten-stottertrottel-mutterattentäter-lattengitter-wetterkotter-beutelratte-t.

Hát mégis csak legszebb nyelv a német.

BERDA JÓZSEF
Óda

Nyelv! sugárzó anyanyelvem!
szavak mélyen csendülő hangversenye.
te húsosan gömbölyű, már-már tapintható
anyag;
olyan vagy, mint a zsírral és fűszerrel-teli
étel,
mint a legnemesebb ital; – szellemünket
s vérünk ritmusát életrehívó!

Néked hódol most a költő, e kor senkifia!
a költő hódol neked, a büszke és alázatos, ki
belőled formálja, önti szoborba a düh és
öröm kitöréseit, ünnepi torokkal kiáltván:
nincs ami szebb, izgatóbb. S illattal telibb
volna nálad!

Hasonlatos vagy a fiatal szerelemhez,
melynek
üde zamata van még, s mely csupa indulat,
ellágyulás,
ébredése az éhes gerjedelemnek.
A lobogó képzelet, (mely veled él,
– veled hal) együtt
lélekzik a lélekzeteddel; érzi fenségességed
hatalmát!

MÁRAI SÁNDOR
írta 1938-ban

Az öntudat, hogy egy nemzet „nyelvében él”, egyértelmű az élet-halál öntudatával. Az írók e korban néha megrettennek a feladat súlyától, mely vállukra nehezedik: ők, az erőtlének, hivatva vannak megmenteni egy nemzetet. Magyar nyelv, édességem, kenyerelem, szerszámom, bánatom, boldogságom!... Magyar nyelv, szerelmesem, ítélőbíráim... andalgásom, kegyetlenségem! Mindenem te vagy. Mi, az egyén és a nemzet, élünk benned, mint a sejt a vérben. S ha meghalok, és az utolsó pillanatban magyarul gondolom majd: „De furcsa... életem.”

KISJÓ SÁNDOR
Mi is hát az az állati?
(tréfás nyelvészkedés)

Nincs szó a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában, amely hozzá hasonló karriert futott volna be.

Eredetileg állatokkal, állatvilággal kapcsolatos dolgokat fejezett ki, ám egyszer valaki megérezte az állati sajátos ízét, zamatát, az argó fölkapta és azóta sztár a magyar jelzők világában.

A fokozás felső határa.

Mert lehet egy nő szép, lehet szebb, lehet legszebb, de amikor a legszebbnél is szebb, akkor milyen? Állati.

És aki jó? Jó, jobb, legjobb, állati.

Mi lehet állati?

Állati a gól, de állati a kapufa is. Állati a sötétség, állati a női divat, állati a jövedelem – már akié állati.

Valakitől hallottam, hogy csak az öccsével megy moziba, mert az állatian tud röhögni és mástól azt, hogy az ő felesége, ha rákezd, állatian bög.

Ami ugyanis állati, annak rendszerint az ellenkezője is az. Állati a siker, állati a bukás, állati a hideg, állati a meleg, állati a rend, állati a zűrzavar. Állati szerelmet nem egyszer követi állati csalódás, amikor is az állati boldogság állati szomorúságba hervad.

Az állati még az állatvilág tagjainak is szolgálhat jelzőül, akárhányszor hallani, hogy állati marha, állati barom, állati disznó, ha jobban visszagondolok, olyan az érzésem, hogy e kifejezések mögött alighanem valamelyik felebarátunk van.

Ilyen bő, ennyire kimeríthetetlen az állati értelmezése, magyarázgatása. Állati sokmindenre alkalmas, azt lehetne mondani, hovatovább minden, de minden állati.

Hát nem állati?

JUHÁSZ FERENC
A szarvassá változott fiú kiáltása
a titkok kapujából
(részlet)

Édes fiát az anyja hívta, messziről kiáltott.
Édes fiát az anyja hívta, messziről kiáltott.

A ház elé ment, onnan kiáltott. Nehéz kontyát lebontotta, szőtt abból sűrű rengő fátyolt, bokáig-érő drága leplet, szőtt súlyosan-lobbanó palástot, fekete-rojtos zászlót a szélnek a tűz-lucskos, vér-szagú alkony. Ujjait csillag-kacsokba fonta, arcát a hold habja bevonta és úgy kiáltott édes fiának, mint egykor édes gyermekének: a ház elé ment és szólt a szélnek, szólt az énekes madaraknak, szólt a szerelmes vadludaknak, Odaszólt a didergő nádnak, a holdban-lebzelő krumplivirágnak, a földbe-nőtt here fürtű bikáknak, a kutat-árnyazó kis ecetfának, odaszólt az ugráló halaknak, a gyűrűknek, amik gyapjasan szaladnak:

hallgassatok madarak, ágak, hallgassatok, mert fölkiáltok,

hallgassatok halak, virágok, hallgassatok, mert szólni szeretnék,

hallgassatok föld mirigyei, vibráló-uszonyok, égi-ernyők, csöndesülj nedvekbe ágazott zsongás, atomok mélyéből szivárgó zajongás, érc-szemérmű szűzek, vatta-szügyű nyájak

hallgassatok, mert fölkiáltok, fölkiáltok az én fiamnak!

